

कीर्तिपूर नगरपालिका वडा नं ४ का च्याउ फर्मको लागत – लाभ विश्लेषण एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग,

स्नातकोत्तर तह (एम.एड) चौथो सेमेस्टरको आंशिक

आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

नाम : कविता तामाङ

स्नाकोत्तर तह (एम.एड) चौथो सेमेस्टर

त्रि.वि दर्ता नं. : ९-२-९-१७६-२०१३

परिक्षा रोल.नं : ७३२८५३१

भर्ना वर्ष : २०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

कीर्तिपूर, काठमाडौं

माघ, २०७७

२०७७/१०/५

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि “कीर्तिपुर नगरपालिका वडा नं ४ का च्याउ फर्मको लागत – लाभ विश्लेषण ” शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुभाब एवम् सल्लाहमा शोधार्थी छात्रा कविता तामाडले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतको लागी सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा.सूर्य बहादुर थापा

शोध निर्देशक

शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र (APPROVAL SHEET)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि “कीर्तिपूर नगरपालिका वडा नं ४ का च्याउ फर्मको लागत – लाभ विश्लेषण ” शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्क समिति

- १) शोध निर्देशक/विभागीय प्रमुख
डा.सूर्य बहादुर थापा
- २) बाह्य सुपरिवेक्षक
सह-प्रध्यापक नरेन्द्र कटुवाल
- ३) विज्ञ सदस्य
सम्भु प्रसाद खतिवडा
- ४) आर. एम .सि. सदस्य
सह-प्रध्यापक विष्णु लुईटेल

कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम एड)चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि कीर्तिपूर नगरपालिका वडा नं ४ का च्याउ फर्मको लागत लाभ विश्लेषण शीर्षक भएको शोधपत्र प्रस्तुत गरेकी छु । सर्वप्रथम शोधपत्र प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र लेखने सुअवसर प्रदान गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा सुर्य बहादुर थापा ज्यु प्रति सदैव आभारी छु यस शोधपत्रले यो क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयमा जानकारी लिन इच्छुक व्यक्ति अनुसन्धानकर्ता नीति निर्माताहरूसँग सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु ।

शोधपत्रलाई सार्थक र उपलब्धीमूलक बनाउन शोधपत्र प्रस्तावना देखि शोधपत्रको अन्त्यसम्म निरन्तर रुपमा सहज, सरल ढङ्गबाट अमूल्य सल्लाह, सुझाव, प्रेरण हौसला र कुसल निर्देशन दिई सद्भवपूर्ण सहयोग गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक प्रा.डा. सुर्य बहादुर थापा, अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरुहरु प्राध्यापक मिनराज पौडेल, शि.स पद्मा कोइराला, सह-प्रा विष्णु बहादुर लुईटेल प्रा.डा. विनयकुमार कुसियैत र लागतय सम्पूर्ण गुरुहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अनुसन्धानका लागि गरिएको स्थलगत अध्ययनका क्रममा मलाई आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरु खुलस्त रुपमा प्रश्नको उत्तर दिई सहयोग गर्नुहुने फुयाल च्याउ फर्म र गौतम च्याउ फर्मका व्यवसायी तथा कामदार प्रति धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै जीवनका हरेक क्षणमा सल्लाह, सुझाव, प्ररण र प्रोत्साहन दिई विश्वविद्यालयसम्मको अध्ययन पूरा गर्न आर्शिवाद प्रदान गर्नुहुने मेरा बुवा आमा र सम्पूर्ण आफन्तजन प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा शोधपत्र लेखनको क्रममा मलाई सहयोग गर्नु हुने मेरो प्यारी दिदि सविना तामाङ, शिव संकर चौधरी, उदास लिम्बुखिम आन्मीय मित्रहरु प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकर्ता

कविता तामाङ

सारसंक्षेप (ABSTRACT)

च्याउ खेती किसानहरुको राम्रो आमदानीको स्रोत भएको नगदेबाली हो । यस शोधपत्रको साधारण उद्देश्य च्याउ फर्मको लागत लाभ विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यस शोधपत्रको नमुना छनोटमा परेको काठमाडौं जिल्ला कीर्तिपूर नगरपालिका वडा.नं. ४ स्थित फुयाल च्याउ फर्म र गौतम च्याउ फर्मको च्याउ खेतीको लागत पहिचान गर्नु, च्याउ खेती वाट प्राप्त प्रतिफल /लाभ पहिचान गर्नु, च्याउ खेतीमा लाग्ने लागत र त्यसको लाभविचको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनको विशिष्टउद्देश्यहरु रहेका छन ।

शोधपत्रको उद्देश्य पूरा गर्न परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै ढाँचाको प्रयोग गरी प्राथमिक र द्वितीय स्रोतको माध्यमबाट तथ्याङ्क संकलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई आवश्यकता अनुसार तालिका, स्तम्भचित्र र वित्तचित्रको माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ । २ वटा प्रश्नावली निर्माण गरि च्याउ फर्मका व्यवसायी र परीवारका संग प्रत्यक्ष सोधेर गरिएको थियो । भने अवलोकन सूचि र छलफल निर्देशिकाको माध्यमबाट प्रत्यक्ष अवलोकन गर्ने कार्य पनि प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा गरिएको थियो जसका लागि उद्देश्यमुलक नमुना छनोटका आधारमा कीर्तिपूर नगरपालिका वडा.४ मा रहेको १० वटा च्याउ फर्म मध्ये सम्भावना युक्त नमुना छनोट विधि अर्न्तगत २०% हुने गरि चिठ्ठा प्रणालिबाट दुई वटा च्याउ फर्म अर्थात् फुयाल च्याउ फर्म र गौतम च्याउ फर्मलाई छनोट गरिएको थियो । अध्ययन कार्यलाई सहज बनाउन द्वितीय तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा सम्बन्धित जिल्ला विकास समितीको कार्यलय अर्थमन्त्रालय, नगरपालिकाको कार्यलय, विभिन्न विद्वानहरुका लेख रचना, पत्रपत्रिका र अन्य प्रकाशित र अप्रकाशित तथ्याङ्कलाई आधार मानिएको छ ।

फुयाल च्याउ फर्म वि.स. २०७२ सालमा रु १५,००,०००।- वार्षिक १०% व्याजदरमा ऋण लिई सुरुवात गरिएको थियो । यस फर्मका व्यवसायीका परिवारमा ४ जना सदस्यहरु रहेको पाईयो फर्मका लागि आवश्यक बीउ, पानि, औषधी सम्पूर्ण कच्चा पदार्थहरुको नियमित आपूर्तिका लागि फर्म सञ्चालनको सुरुवातनै सरोकारवाला निकायहरु संग सम्भौता गरी सोही अनुसार व्यवस्थित गर्दै आएको पाईयो ।

यस फुयाल च्याउ फर्म द्वारा सञ्चालित च्याउ फर्मको २०७३-२०७५ सालको लागत आय र नाफाको आधारमा लागत पूँजिको सीमान्त क्षमता पत्ता सोहि अनुसार लागत लाभ विश्लेषण गरिएको छ ।

यस फर्मको २०७३-२०७५ सालको कुल स्थिर लागत रु ९,१०,०००।- औषत स्थिर लागत रु ३,०३,३३३.३३।- त्यसै गरि २०७३-२०७५ सालको कुल परिवर्तनशील लागत रु ७३,५८,०००।- औषत परिवर्तनशील लागत रु २४,८४,३३३.३१।- २०७३-२०७५ सालको कुल लागत रु ८२,५८,०००।- औषत लागत रु २७,५२,६६६.६७।- औषतमा प्रति के.जी च्याउको मुल्य ११६.४५ लागत लगाई च्याउको उत्पादन गरेको पाईयो । २०७३-२०७५ सालको कुल आय रु ३७,९०,०००।-रहेको पाईयो कुल आय बाट कुल लागत कटाएर कुल नाफा रु ३१,०२,०००।-प्राप्त भएको पाईयो । फर्मको औषत नाफा रु १०,३४,०००।-प्राप्त भएको पाईयो । यस फुयाल च्याउ फर्मद्वारा सञ्चालित च्याउ फर्ममा लगानी गरिएको पूँजिको सीमान्त क्षमता २०७३-२०७५ सालमा ३७.५१८ रहेको पाईयो ।

गौतम च्याउ फर्म वि.स. २०७३ सालमा रु १०,००,०००।- वार्षिक १०.५% व्याजदरमा ऋण लिई सुरुवात गरिएको थियो । यस फर्मका व्यवसायीका परिवारमा ४ जना सदस्यहरु रहेको पाईयो फर्मका लागि आवश्यक बीउ, पानी, औषधी सम्पूर्ण कच्चापदार्थहरुको नियमित आपूर्तिको लागि फर्म सञ्चालनको सुरुवातनै सरोकारवाला निकायहरु संग सम्भौता गरी सोही अनुसार व्यवस्थित गर्दै आएको पाईयो ।

यस गौतम च्याउ फर्म द्वारा सञ्चालित च्याउ फर्मको २०७३-२०७५ सालको लागत आय र नाफाको आधारमा लागत पूँजिको सीमान्त क्षमता पत्ता सोहि अनुसार लागत लाभ विश्लेषण गरिएको छ । यस फर्मको २०७३-२०७५ सालको कुल स्थिर लागत रु ६,३७,०००।- औषत स्थिर लागत रु २,१२,३३३.३३।- त्यसै गरि २०७३-२०७५ सालको कुल परिवर्तनशील लागत रु ४९,८३,०००।- औषत परिवर्तनशील लागत रु १६,९४,३३३.३२।- २०७३-२०७५ सालको कुल लागत रु ५६,२०,०००।- औषत लागत रु १८,७३,३३३.३३।- औषतमा प्रति के.जी च्याउको मुल्य ११३.८० लागत लगाई च्याउको उत्पादन गरेको पाईयो । २०७३-२०७५ सालको कुल आय रु २२,४०,०००।-रहेको पाईयो कुल आय बाट कुल लागत कटाएर कुल नाफा रु

११,००,०००।-प्राप्त भएको पाईयो । फर्मको औषत नाफा रु ३,६६,६६६.६७-प्राप्त भएको पाईयो । यस गौतम च्याउ फर्मद्वारा सञ्चालित च्याउ फर्ममा लगानी गरिएको पूँजिको सीमान्त क्षमता २०७३-२०७५ सालमा १९.५७२ रहेको पाईयो ।

यस फर्ममा तालिमको अभाव, रोगको समस्या, ऋणको अभाव, बजारको समस्या लगायतका अन्य समस्याहरु रहेको यस अध्ययनको क्रममा पाइयो । समग्रमा यस अध्ययन पश्चात् च्याउ फर्ममा गरिएको लागानिबाट उच्च प्रतिफल प्राप्त भई व्यवसायीको परिवारमा आर्थिक क्षेत्रमा सुधार पुऱ्याएको देखियो ।

अन्तमा यस अध्ययनको निष्कर्षको आधारमा च्याउ फर्ममा लाग्ने लागतबाट उचित प्रतिफल प्राप्त हुने भएकाले यस्ता फर्ममा लागानि विस्तार गर्नका साथै च्याउ फर्ममा देखा परेका समस्याहरुको समाधानका लागि समयमै पहल गर्न सके व्यवसायी थप प्रभावकारी हेने देखिन्छ ।

विषय सूचि (TABLE OF CONTENT)

	पृष्ठ
सिफारीस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)	ii
स्विकृति पत्र (APPROVAL SHEET)	iii
कृतज्ञाता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)	iv
शोधसार (ABSTRACT)	v
विषय सूचि (TABLE OF CONTENT)	viii
तालिका सूचि (LIST OF TABLES)	xii
चित्र सूचि (LIST OF FIGURES)	xiii

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

परिचय (INTRODUCTION)

	पृष्ठ
१.१ अध्ययको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)	७
१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions)	७
१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)	७
१.६ अध्ययनको परिसीमाहरु (Delimitations of the Study)	८
१.७ मुख्य शब्दावली अर्थ (Operational Definition of the Key Terms)	९

अध्याय दुई (CHAPTER TWO)

साहित्यको पुनरावलोकन (REVIEW OF THE LITERATURE)

२.१ सैदान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Theoretical Literature)	१०
---	----

२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Literature Previous Studies)	१४
२.३ साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको प्रयोग (Implications of the Review for the Study)	२२
२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)	२२
२.५ कार्यात्मक संरचना (Functional Framework)	२४
२.६ अवधारणात्मक संरचना (Conceptual Framework)	२५

अध्याय तीन (CHAPTER THREE)

अध्ययनको विधि (METHODS AND PROCEDURES OF THE STUDY)

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि (Design and Method of the Study)	२६
३.२. तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Data)	२६
३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Source)	२६
३.२.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Source)	२७
३.३ जनसंख्या, नमूना आकार र नमूना छनौट रणनीति (Population Sample, and Sampling Strategy)	२७
३.३.१ जनसंख्या (Population)	२७
३.३.२ नमूना आकार (Sample Size)	२७
३.३.३ नमूना छनौटको रणनीति (Sampling Strategy)	२७
३.४ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Study Area/Field)	२८
३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू (Data Collection Tools)	२८
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)	२८

३.५.२ अवलोकन सुचि (Observation List)	२९
३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discuss Grid)	२९
३.६ तथ्याङ्क संकलनका प्रविधिहरु (Techniques of Data Collection)	२९
३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview)	२९
३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)	२९
३.६.३ लक्षित समुह छलफल (Focus Group Discussion)	२९
३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया (Data Collection Procedure)	३०
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या प्रक्रिया (Data Analysis and Interpretation Procedure)	३०

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण (ANALYSIS AND INTERPRETATION OF DATA)

४.१ कीर्तिपूर नगरपालिकाको परिचय (Introduction to Kirtipur Municipality)	३१
४.१.१ जनसाङ्ख्यिकीय विवरण (Demographic Description)	३१
४.१.२ जातिगत विवरण (Casteize Description)	३२
४.१.३ शैक्षिक अवस्था (Educational Status)	३३
४.१.४ आर्थिक सामाजिक अवस्था (Socio- Economic Status)	३५
४.२ च्याउ फर्मको वर्तमान अवस्था (Current Situation of Mushroom)	३५
४.२.१ च्याउको प्रकार (Types of Mushroom)	३६
४.२.२ च्याउको मुल्य (Price of Mushroom)	३६
४.२.३ उत्पादन प्रक्रिया (Process of Production)	३६
४.२.४ उत्पादन परिमाण (Quantity of Production)	३७
४.३ च्याउ फर्मको लागत लाभ विश्लेषण (Cost Benefit Analysis of the Mushroom)	३७
४.३.१ च्याउ फर्मको लागत (Cost of the Mushroom)	३८
४.३.२ फर्मको कुल लागत (Total Cost of the Firm)	३८
४.३.३ फर्मको स्थिर लागत (Fixed Cost of the Firm)	४०
४.३.४ फर्मको परिवर्तनशील लागत (Variable Cost of the Firm)	४४
४.३.५ च्याउ फर्मको प्रति (के.जी) उत्पादन लागत (Mushroom of Per K. g Production)	

Cost)	४८
४.३.६ च्याउ फर्मको आय (Revenue of the Mushroom Firm)	५४
४.३.७ च्याउ फर्मको लाभ (Profit of the Mushroom Firm)	५६
४.३.७.१ च्याउ फर्म प्रति के.जी नाफा (Profit of per Kg Mushroom)	५८
४.४ च्याउ फर्मको लागत पूँजीको सीमान्त क्षमता (Marginal Efficiency of Capital Mushroom Firm)	६०
४.५ च्याउ फर्ममा देखिएका समस्याहरु (Problems of Mushroom Forming)	६३
४.६ अध्ययनको सारांश (Summary of the Study)	६४

अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)

निष्कर्ष र सुझावहरु (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

५.१ निष्कर्ष (Conclusion)	६९
५.२ सुझावहरु (Recommendations)	७१
५.२.१ नितीगत सम्बन्धी सुझाव (Policy Related Recommendation)	७१
५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धि सुझावहरु(Practice Related Recommendations)	७२
५.२.३ आगामी अनुन्धानसँग सम्बन्धि सुझावहरु (Further Related Recommendations)	७३
अनुसूची – १ (Appendix - 1) च्याउ खेती गर्ने उद्यमीको लागी तयार पारिएको प्रश्नावली	
अनुसूची-२ (Appendix -2) कामदारलाई सोधिएको प्रश्न	
अनुसूची-३ (Appendix -3) लक्षित समूह छलफल निर्देशिका	
सन्दर्भ सूची (REFERENCES)	

तालिका सूचि (LIST OF TABLES)

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
तालिका ४.१	कीर्तिपूर नगरपालिकाको जतिगत विवरण	३२
तालिका ४.२	कीर्तिपूर नगरपालिकाको शैक्षिक संथा विवरण	३३
तालिका ४.३	कीर्तिपूर नगरपालिकाको भू-उपयोग अवस्था	३४
तालिका ४.४	कीर्तिपूर नगरपालिकामा रहेको वित्तीय संस्थाहरु	३५
तालिका ४.५	दुई फर्मको च्याउको मुल्य	३६
तालिका ४.६	कुल उत्पादन परिमाण	३७
तालिका ४.७	फुयाल च्याउ फर्मको कुल लागत विवरण	३९
तालिका ४.८	गौतम च्याउ फर्मको कुल लागत विवरण	४०
तालिका ४.९	फुयाल च्याउ फर्म स्थिर लागत	४१
तालिका ४.१०	गौतम च्याउ फर्म स्थिर लागत	४३
तालिका ४.११	फुयाल च्याउ फर्मको परिवर्तनशील लागत	४४
तालिका ४.१२	गौतम च्याउ फर्मको परिवर्तनशील लागत	४६
तालिका ४.१३	दुई फर्मको स्थिर, परिवर्तनशील, कुल लागत	४८
तालिका ४.१४	फुयाल च्याउ फर्मको प्रति के.जी कुल स्थिर लागत (रु.मा)	४९
तालिका ४.१५	फुयाल च्याउ फर्मको प्रति के.जी परिवर्तनशील लागत (रु.मा)	५०
तालिका ४.१६	गौतम च्याउ फर्मको प्रति के.जी कुल स्थिर लागत (रु.मा)	५१
तालिका ४.१७	गौतम च्याउ फर्मको प्रति के.जी परिवर्तनशील लागत (रु.मा)	५१
तालिका ४.१८	फुयाल च्याउ फर्मको प्रति के.जी कुल उत्पादन लागत	५२

तालिका ४.१९ गौतम च्याउ फर्मको प्रति के.जी कुल उत्पादन लागत	५३
तालिका ४.२० दुई फर्मको प्रति के.जी स्थिर, परिवर्तनशील र कुल लागत	५४
तालिका ४.२१ फुयाल च्याउ फर्मको आय (रु.मा)	५५
तालिका ४.२२ गौतम च्याउ फर्मको आय (रु.मा)	५५
तालिका ४.२३ दुवै फर्मको कुल आय	५६
तालिका ४.२४ फुयाल च्याउ फर्मको कुल नाफा (रु.मा)	५७
तालिका ४.२५ गौतम च्याउ फर्मको कुल नाफा (रु.मा)	५७
तालिका ४.२६ दुवै फर्मको कुल नाफा	५८
तालिका ४.२७ फुयाल च्याउ फर्मको प्रति. (के.जी) नाफा (रु.मा)	५८
तालिका ४.२८ गौतम च्याउ फर्मको प्रति (के.जी) नाफा (रु.मा)	५९
तालिका ४.२९ दुई फर्मको प्रति (के.जी) नाफा (रु.मा)	६०

चित्र सूचि (LIST OF FIGURES)

वृत्तचित्र ४.१ फुयाल च्याउ फर्म स्थिर लागत	४२
वृत्तचित्र ४.२ गौतम च्याउ फर्म स्थिर लागत	४३
स्तम्भचित्र ४.१ फुयाल च्याउ फर्मको परिवर्तनशील लागत	४५
स्तम्भचित्र ४.२ गौतम च्याउ फर्मको परिवर्तनशील लागत	४७